

Petar Matijašević, profesor

SLUŠNO-GOVORNA METODA U ŠKOLAMA ZA GLUHU DJECU

Činjenica je da slušno oštećena djeca koja posjeduju ostatke sluha brže i lakše ovladaju zvučnim i razumljivim govorom nego totalno gluha djeca. Svaki nastavnik za gluha djecu vrlo dobro zna da će — što je veći ostatak sluha kod pojedinog djeteta — i govor toga djeteta biti bliži govoru djeteta koje ima normalan sluh. Dijete s ostatkom sluha (ukoliko je normalno duševno sposobno) na bazi toga preostalog sluha lakše pamti govor, a njegova se govorna motorika brže odvija i teče. Na podlozi svojih slušnih ostataka takvo dijete lakše ovlada rječnikom i gramatičko-formalnom stranom govora. Spontani dio govora ovog djeteta razvija se znatno brže, tako da se govorni spontanitet približava spontanitetu djeteta koje ima normalan sluh. Prema tome, ostatak je sluha od velike vrijednosti kako za sam govor tako isto i za čitav status ličnosti slušno oštećena djeteta.

Stoga surdopedagoška teorija, kada razmatra problem slušnog odgoja gluhe djece s ostacima sluha, dijeli gluha djecu u četiri kategorije, i to:

1. totalno gluhe;
2. gluhe koji čuju zvukove;
3. gluhe koji čuju vokale;
4. gluhe koji čuju riječi.

U ovom referatu neće biti govora o totalno gluhoj djeci i njihovim mogućnostima slušanja, jer to je zasebno poglavlje sa svojim specifičnim problemima unutar surdopedagoške teorije i prakse. Govorit ćemo o onim kategorijama gluhih koji posjeduju veće ili manje slušne ostatke.

Danas je već dosta objašnjen fenomen kako i na koji se način odvija usvajanje govora djeteta koje čuje. Zatim, nalazimo se u vremenu kada se neizmjereno razvila elektroakustika, naročito na području radio i televizijske industrije. Pored toga, uvećalo se znanje iz područja fiziologije i patologije uha, kao i ostalih grana nauke iz ovoga područja. Ali još se i danas postavlja pitanje da li je moguće oštećeni receptor, u ovome slučaju uho slušno oštećena djeteta, u potpunosti osposobiti za puni prijem kompleksa riječi, a time i govora.

»S našim sadašnjim slušnim aparatima potpuno učenje slušanja (čuvenja) govora nije moguće. To je moje vlastito iskustvo, a to potvrđuju i iskustva američkih stručnjaka. Sva ispitivanja koja smo do sada vršili sa slušnim aparatima, koji su nam dostupni, kao metodama koje smo do sada koristili da bismo pomoću sluha omogućili predškolskom i školskom slušno oštećenom djetetu da

ovlada punim govorom, nisu uspjela. Ja tvrdim da slušno oštećeno dijete u odnosu na sadašnje stanje nauke i tehnike iz područja sluha i govora ne može u potpunosti ovladati glasovnim govorom¹«.

»Na naučnoj osnovi zasnovana istraživanja, koja je svojevremeno poduzimao budimpeštanski nastavnik za gluha djecu i otolog dr Barči, s tim da pomoću taktilno akustičkih podražaja proširi slušno područje kod slušno oštećene djece metodom „slušnih pobuda“, nisu dala očekivane rezultate. Metodom dra Barčija može se kod djece postići veća koncentracija pažnje, zatim jača kombinatorna sposobnost u pogledu govora i na taj način bolje iskoristiti ostatak sluha kod pojedinog djeteta, ali fiziološku stranu slušnog osjeta ovom metodom nije moguće poboljšati. Uspjesi koji su se na bazi Barčijeve metode „slušnih pobuda“ pokazali u pogledu govora samo su rezultat „efekta vježbe“²«.

»Ostatak slušne funkcije kod slušno oštećene djece ima veliko psihološko značenje za razvoj ličnosti, a s tim u vezi i govora kod ove djece. Stoga iskrsava problem kako i na koji način što bolje i pravilnije iskoristiti ovu zadržanu slušnu funkciju za osposobljavanje i podizanje ličnosti ovoga djeteta. Istina je da, kako kod nas tako i u zagranničnim zemljama, taj problem ima svoju prilično dugu i interesantnu historiju. Međutim, i pored velikog truda i nastojanja mnogih ljudi koji su se tim problemom bavili, on ipak ostaje još i danas daleko nerješivim³«.

Takva mišljenja poznatih surdopedagoga i liječnika koja smo sada čuli o primjeni i ulozi današnjih slušnih aparata u ovladavanju govorom kod slušno oštećene djece, a koja su stečena iskustvom i naučnim osmatranjem, ne možemo zanemariti kada prilazimo razmatranju o usvajanju govora kod slušno oštećene djece u nastavnom procesu.

Mnoge fenomene u nastavnom procesu koji se pojavljuju kod usvajanja govora slušno oštećene djece treba objašnjavati na bazi opće psihologije, psihologije govora i na bazi geneze govora, jer je jedino tako moguće shvatiti taj problem u svjetlu njegove praktične primjene.

Na početku razmatranja nastavnog procesa usvajanja govora gluhe djece s ostacima sluha na bazi slušno-govorne metode zapažamo tri etape razvoja:

Prva ili uvodna etapa traje u toku I i II razreda, tj. približno 2 do 3 godine;

Druga etapa traje od III do V razreda, podjednako kao i prva etapa 2 do 3 godine, i

Treća etapa traje od V odnosno VI razreda do završetka škole.

U toku prve etape razvoja govora pomoću slušno-govorne metode rada djece ovladaju rječnikom koji sadrži približno oko 1000 do 1200 riječi i raspolazu sa 200 do 300 kraćih rečenica. U radu s djecom opaža se slabije raspoznavanje pojedinih glasova, napose sibilanata. To je stoga što domena sibilanata često stoji izvan njihove slušne mogućnosti, s jedne strane, a, s druge strane, jer su razlike među kinestetičkim osjetima za pojedine sibilante dosta neznatne, pa

¹ H. Steinbauer: Der Schulpraktische Einsatz der Technischen Hilfsmittel in der Hörerziehung. Sonderausdruck aus »Neue Blätter für Taubstummlehrer«, 1959.

² Professor dr. Wirth, Heidelberg, in »Neue Blätter für Taubstummelbildung« Nr. 9, 1958.

³ F. F. Rau: Problem razvitka i iskorištavanja slušnog prijema kod gluhe djece. Knjiga: »Ostatočni sluh«. Institut defektologije, Moskva 1957.

ih djeca ne mogu lako diferencirati. Djeca teže raspoznavanju jednosložne riječi zbog pomanjkanja ritma, dok brže i lakše usvajaju veće govorne cjeline, jer kod većih govornih cjelina postoji i veća mogućnost ritmiziranja. Sadržaj je govornog materijala koji se u toku ove etape obrađuje s djecom slijedeći: brojenje, nabranje dana u tjednu te mjeseci u godini, zatim imena učenika u razredu, imena nastavnika i odgojitelja u školi, manji opisi iz doživljene nastave i ostali slični sadržaji. Dosta su karakteristične greške koje djeca čine na ovom stupnju razvoja govora. Kod nabranja mjeseci u godini vrlo će lagano pojedino dijete da između imena mjeseca ubroji i ime dana iz tjedna, a da ga to ne prijeći da i dalje nastavi započeto nabranje mjeseca. Isto tako kod brojenja, kada djeca broje desetice i jedinice, mnoga djeca brzo zaborave u kojoj desetici broje, poneka djeca zamijene deseticu s jedinicom i nastave brojiti dalje. Kako se nastava odvija uz pomoć slušnog aparata, to postoji mogućnost da djeca sa slušnim ostatkom koordiniraju čitanje govora s lica i usta nastavnika i povezuju s kinestetičkim pokretima govornih organa za pojedine riječi i kraće govorne cjeline. Ako je dobro proveden govorno-slušni trening, te je s djecom pored razrednog rada proveden grupni i individualni trening, tada djeca mogu u potpunosti ovladati ovim »razrednim govorom« i govor im teče bez ikakvih zapreka. Ako se u slušno-govorni trening uvede i slušanje preko magnetofona, tada se djeca već na ovom stupnju slušno-govornog razvoja mogu postepeno uvoditi u »prostorno poimanje« govora.

Prema tome, u toku ovoga razvojnog stadija govora sluh je dio govorne cjeline koji vrši funkciju pars pro toto. Možda je kod neke djece — one koja čuju riječi — sluh osnovni dio u tvorbi govora na ovom stupnju razvoja cjeline.

Kada slušno oštećeno dijete ovlada određenim rječnikom i nauči izvjestan broj rečenica, kada dobro pozna sadržaj i značenje naučnog gradiva i sve to može i zna i napisati, a preko slušnog aparata dobilo je i onoliki slušni podatak koliko mu omogućava njegov ostatak sluha, i kada su ispunjeni svi fizički uvjeti u odnosu na genezu govora, tada se kod takvog djeteta samo po sebi odvija oblikovanje govora u vidu »govorne sheme«. Stoga mnogi metodičari taj drugi stupanj razvoja govora kod gluhe djece s ostacima sluha nazivaju »shema stadij«, jer na bazi dosadašnje slušno-govorne osnove govor ove djece poprma sve više karakter i tip »rečenične sheme«. Kada se govorno oblikovanje razvilo do stadija rečenične sheme, tada su vrlo mali i neznatni podaci iz područja sluha dostatni da se oformi cjelina; dovoljan je samo jedan mali djelić iz područja slušnog osjeta jedne riječi da odmah potakne na reprodukciju cijele riječi, odnosno čitave kratke rečenice. Kod ovoga treba računati s posebnom sposobnošću kompenzacije koju posjeduju slušno oštećena djeca kada se radi o shvaćanju i razumijevanju njima urođenog gestovnog govora. Slušno je oštećeno dijete u stanju da preko jedne geste odmah shvati cijelu situaciju koja mu je saopćena, a za koju bi situaciju, ako bi se željela opisati glasovnim govorom, bilo potrebno nekoliko rečenica.

Pored »slušno-govorne« nastave s područja jezične obrade odvija se i nastava ostalih nastavnih disciplina: računa, slobodnog razgovora, crtanja, fizičkog odgoja itd. U toku obrade ovih nastavnih disciplina djeca pišu, prepisuju obrađene sadržaje s ploče, čime utvrđuju motoričku stranu govora i povezuju je s poimanjem samoga sadržaja. Kod obrade pojedinih članaka uz tapšanje rukama ritmiziraju pojedine rečenice, te na taj način obrađeni članak najprije

»govorno zri« a uz ovo zrenje »tek postepeno slušno zri«. Kada je članak »govorno dozrio«, on u toku ponavljanja može imati i svojih »slušnih praznina« koje će već sama djeca popuniti. Bitno je kod toga da je usvojen »govorni uzorak« u cijelom njegovom fizičkom sastavu. Kako se u takvom nastavnom postupku ne traži od djeteta da ono samo »čuže riječi«, već ono mora tu riječ i ponoviti, odnosno izgovoriti, to u kompleks riječi ulazi i struktura pokreta govornih organa koja igra i te kako važnu ulogu kod povezivanja i iznutrašnjeg učvršćivanja same riječi. Stoga je kod slušno oštećene djece vrlo teško govoriti o tome da li u rječnom kompleksu upravo zvučni dio riječi ima dominirajuću ulogu, i da li se rječni kompleks baš na slušnu komponentu oslanja kao na dominirajuću, te da li se potcjeline u riječi svrstavaju po slušnoj dominantni.

Pojačavanjem zvuka, na ovom drugom stupnju razvoja govora, mogu se slušno oštećena djeca postepeno udaljavati od izvora zvuka te na taj način navikavati na »prostornost prijema slušnih podataka«, pa se tako mogu naviknuti da »čužu« već određene govorne sadržaje i na udaljenosti 3—6 metara. Razumije se da se takvi obrađeni sadržaji uvijek odvijaju oko određene, njima vrlo dobro poznate situacije, doživljaja, opisa slike, pročitanog teksta i sl.

U toku ovog stupnja razvoja govora dijete postaje svjesno da ono može »osjetiti«, odnosno »čuti« govor. Prema tome dijete postaje svjesno sluha. Možemo reći da dijete »počinje živjeti u svome svijetu govorne akustike«. Govor za njega postaje nešto drugo nego što je labio-facijalna slika očitana s lica i usta njegova nastavnika, odnosno njegova sugovornika. Za dijete je govor nešto više nego što je pismo. Prema tome djetetu govor postaje poseban kvalitet izmijenjenog kompleksa, jer su u govor uključene sve komponente na kojima se izgrađivao govor po klasičnim metodama rada upotpunjene još akustičnom komponentom koja postaje sastavni dio govorne cjeline i u toj cjelini ima određeno značenje.

Ako sada hoćemo da govorimo o odgoju sluha ili o učenju slušanja kod slušno oštećene djece, te ako razmotrimo kako bi trebalo da se slušni odgoj provodi po koncepcijama koje postavlja suvremena naučna audiologija, ili ako razmotrimo kako se taj odgoj tretira u novijoj stručnoj literaturi i što taj odgoj obećava, tada možemo reći da slušno-govorne metode koje se sada primjenjuju u današnjim školama za gluha djecu ne ispunjavaju svoj zadatak, jer mogućnost slušno oštećenog djeteta da čuje govor preko aparata zavisi jedino o nivou govornog razvoja tog djeteta. Ako dijete nije dospjelo do određenog govornog nivoa, onda ono ne može ni čuti govor toga nivoa. Odnosno, da se bolje izrazimo: ako slušno oštećeno dijete ne može »čuti« govor koji mu mi saopćavamo, to je onda znak da taj govor nije zreo kod djeteta da bi ga ono moglo primiti, odnosno razumjeti. Upravo zato nastavnik ne radi na tome da poboljša sluh kod djeteta kako bi ono moglo primiti i razumjeti njemu nepoznati govor, nego radi na tome da dijete govorno osposobi, da ono postane »govorno zrelo« ne da bi govor »čulo« već da bi govor »sumiralo«. Prema tome, nastavniku je na ovom stupnju razvoja primaran govor a ne sluh. Ne postoje posebne slušne vježbe koje bi odgovarale određenom nivou govornog razvoja djeteta da bi dijete preko sluha razumjelo govor toga nivoa.

Posebne vježbe akustičkih struktura koje stoje izvan govorno-fonetskih struktura — kao što bi bile vježbe u primanju zvukova koje proizvode životinje, muzičkih zvukova koje dobivamo preko muzičkih instrumenata: sviranjem u

svirale ili na glasoviru, bubnjevima ili zvonjenjem itd. — nemaju nikakvog efekta u odnosu na akustičko-fonetske strukture govora u tom smislu da bi se preko njih poboljšalo »slušno stanje slabog uha«, pa su te vježbe samo gubljenije vremena.

U trećem stadiju razvoja sluha i govora primjenjuje se u radu individualni slušni aparat. Taj je aparat prilagođen prema pojedinom djetetu. Dosta je teško govoriti o tome kada nastupa treći stadij slušno-govorne zrelosti kod pojedinog djeteta, jer je slušno-govorna zrelost prilično raznolika za svako pojedino dijete. Dok neka djeca do slušno-govorne zrelosti dospiju ranije, druga dopijevaju kasnije, a postoji i priličan broj djece koja uopće ne mogu tu zrelost postići.

Na individualni slušni aparat dijete se mora navikavati. Ovo navikavanje je pokatkad dosta dugotrajno i teško jer je skopčano s navikavanjem na osjećaj prostornosti, a to ometa dijete u koncentraciji slušne pažnje. Kod toga mnoga djeca postaju nervozna jer su nezadovoljna što samo djelomično, a ne potpuno slušno zahvaćaju ono što im pobuđuje pažnju. Osim ovoga, da kažemo centralnog problema, još niz manjih teškoća prati privikavanje gluhog djeteta na upotrebu individualnog slušnog aparata. Pa i kada se sve to svlada, u toj završnoj fazi razvoja sluha i govora, i opet gluho dijete s ostacima sluha ostaje konkretan misilac koji se lako zbunjuje kada treba da shvati misao koja nije vezana za njemu poznatu stvarnost.

Nastavnik dakle i opet ne može obraditi nove nastavne jedinice samo metodom izlaganja, tj. kao što bi mogao s djecom koja čuju, već nužno mora svaku novu materiju obraditi uz pomoć slike, crteža, pisanog teksta, modela ili umjetno stvorene situacije, dakle nužno se oslanjajući na neposrednu konkretost.

Prema tome, slušno-govornom metodom slijedimo govornu stranu djece i kažemo da djeca mogu »čuti«, ali samo njima poznati govor. Stoga, čim djeca ovladaju većom zalihom govora slušno-govornim treningom, time nastaju sve veći i opširniji problemi u odnosu na daljnje usvajanje govora. Dijete mora stalno kod usvajanja novog govornog izraza ponovo da ovladava fonetskom, govorno-kinestetičkom i ritmičkom strukturom uz pomoć labiofacijalnih slika kako bi te izraze moglo usvojiti i apercipirati.

Pošto »slušna svijest« kod djeteta ostaje i nadalje uska, a govor se sve više uvećava, to rad pomoću te metode često prelazi u »dril-vježbanje«.

Istina je da se uz pomoć suvremene tehnike može, u odnosu na »zadržanu slušnu svijest« djeteta, slušni podražaj koji se daje preko aparata premodelirati, te na taj način »možda« udovoljiti audiološkom zahtjevu, ali senzomotorni refleks ostaje i nadalje prespor, jer na »cijelom rasponu slušnog polja« i nadalje ostaje prevelik dio prekriven gluhoćom. Tu se više pojavljuju problemi neurološkog nego audiološkog karaktera. (A. Wünnemañn: Hör-Sprechschulung).

Suvremena surdopedagoška teorija i praksa nisu dobile potpuno rješenje razvoja govora na bazi sluha pomoću slušno-govornih metoda, jer sve te metode, ma kako bile postavljene i organizirane, imaju svoju vrijednost tek tada kada djeca već poznaju govor. Stoga se sve te metode nazivaju »metodama koje guraju nazad«, tj. od govora prema sluhu ili od Brokinog prema Wernickeo-

vom centru. Stoga su sve te metode u biti ipak demutizacione metode koje na govor lijepe sluh.

Zbog toga suvremena surdopedagoška teorija i praksa sve više pomažu rad oko otkrivanja vrlo rane gluhoće, te uz pomoć znanstvene audiologije nastoje da u onim slučajevima gdje kod djece postoji »akustička sfera« razviju »sposobnost slušanja« u toku uzrasta djeteta, i to u doba kada se i kod djece normalnog sluha razvija govor.

High School for Defectology University of Zagreb

Professor Petar Matijašević

RESIDUAL HEARING IN DEAF CHILDREN AND ITS USE IN BUILDING UP SPEECH SOUND

S U M M A R Y

Theories on hearing and speech on which pedagogy for the deaf children plans the method of schoolwork with deaf children possessing residual hearing.

Surd-pedagogical views as regards the expansion of »acoustic range« in deaf children with residual hearing differ. A short account of stages of speech development in the teaching process with children possessing speech residues.

The dependence of hearing on speech in the so called »sentence structure stage« in children with residual hearing, characteristics of the so called »auditory frame speech« and what is the range of such speech in relation to residual hearing and other factors which the practice of surd-pedagogy makes use of in the building up of sound speech.